

Religija i pragmatizam

William James, *Raznolikosti religioznog iskustva: Studija o ljudskoj prirodi*, prev. Nada Horvat, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2017., 379 str.

Raznolikosti religioznog iskustva: Studija o ljudskoj prirodi djelo je Williama Jamesa (1842. – 1910.), američkoga filozofa i psihologa. U povijesti je filozofije najpoznatiji kao jedan od glavnih predstavnika klasičnoga pragmatizma, uz Charlesa Peircea i Johna Deweya. Djelo je rezultat Jamesovih predavanja koje je održao na Sveučilištu u Edinburghu 1901. i 1902. godine.

Naklada Jesenski i Turk iz Zagreba izdaje 2017. godine prijevod originala iz 1902. godine, a djelo je prevela Nada Horvat. Djelo je opsega 379 stranica i čine ga sadržaj, autorov predgovor, dvadeset predavanja raspoređenih u četrnaest poglavlja, postskriptum te kazalo imena i pojmova.

James ističe kako će u svome istraživanju religijskih iskustava pažnja biti isključivo na individualnim religioznim iskustvima koja se smatraju iznimnim i autentičnim te ostavljaju duboke tragove, a ne na institucionalnoj religiji niti na vjernicima koji su svoju vjeru naslijedili i koji samo slijede običaje tradicije kojoj pripadaju. On smatra kako treba razlikovati dvije vrste istraživanja: ono

koje istražuje povijest, ustrojstvo, dakle neko činjenično stanje, a James ga naziva egzistencijalnim sudom, te istraživanje koje je vrijednost ili značenje nečega, što se naziva vrijednosnim sudom ili duhovnim sudom.

Tako se recimo Biblija može istraživati egzistencijalno (vrijeme i mjesto nastanka, povijesne okolnosti), no tek u okviru neke teorije, dakle duhovnoga suda, ona dobiva svoju vrijednost, npr. ako tko smatra da knjiga mora biti bez subjektivnih izraza, Biblija u tome slučaju nema veliku vrijednost, no ako je za knjigu bitno da govori o životnim poteškoćama i rješenjima istih, onda u tome okviru ona ima veliku vrijednost. James ovim želi reći da se iz samoga opisa činjenica ne može zaključiti nečija vrijednost tako da se njegovo istraživanje religioznih iskustava iz egzistencijalne perspektive ne shvati kao umanjivanje vrijednosti istih. James kritizira medicinski materijalizam, što označava postupak kojim se religiozno iskustvo proglašava bezvrijednim ili neistinitim tako što mu se uzrok pronade u onome tjelesnome, npr. epileptički napad

kao uzrok vizija. Za Jamesa je takav stav neodrživ jer se ljudi ne vode time da pridaju vrijednost nečemu ako poznaju uzroke toga, već ako je to korisno za njih ili uživaju u tome, tako npr. vrijednost djela nekoga genija neće biti smanjena ako se utvrdi da je bio mentalno bolestan. Stoga bi se u prosudbi oko religije trebalo voditi ne njezinim podrijetlom već njezinom sveukupnom funkcionalnošću u filozofskome i moralnome smislu.

Ono što religiozna iskustva čini posebnim je to da ih osoba koja ih doživi shvaća ozbiljno i svečano te nema potrebu da ih ismijava ili ironizira. Ta iskustva tu osobu stavljaju u situacije da prihvati zlo u svrhu po njoj većega dobra, i to je, prema Jamesu, nešto što religiozne osjećaje razlikuje od moralnih ili filozofskih.

James smatra kako racionalizam, koji, prema njemu, prihvaća samo one istine o kojima postoji velika sigurnost, objašnjava samo jedan dio čovjekove osobnosti te da su najvažniji stavovi koje ljudi drže ustvari posljedice dubokoga istinskog vjerovanja koje nije podložno racionalističkim provjerama. On smatra kako je očigledno iz mnogih primjera da ljudi mogu imati vjerovanja i osjećaje prema nečemu što umski uopće ne mogu opisati, a ipak su ta vjerovanja njima među najvažnijima.

Jedna od glavnih Jamesovih ideja koju analizira u predavanjima je podjela

na dva temperamenta koje naziva zdrava duša i bolesna duša. Karakteristika prvoga optimističan je pogled na svijet koji postoji u raznim intelektualnim strujama (npr. Walt Whitman i Spinoza), a pojavljuje se i u religiji u smislu da se zlu ne pridodaje važnost ili da se ide čak i u poricanje njegova postojanja ili da se pozitivne misli koriste u svrhu mentalnoga ozdravljenja. Bolesnu dušu karakterizira određeni pesimizam i na njih činjenjica o nesavršenosti svijeta ostavlja snažan dojam (npr. Tolstoj i Luther), koji se posebno ogleda u melankoličnome raspoloženju. James smatra kako je osoba koja je zdrava duša, u boljoj poziciji što se tiče uživanja u životu i mentalnoga zdravlja, no smatra da je takav način života filozofski manjkav jer se, prema njemu, činjenica da postoji zlo ne može minimizirati niti odbaciti. Tako bolesne duše imaju bolji uvid u stvarnost, a sam James poistovjećuje se s tim karakterom.

Dva važna fenomena koja su vezana za religiju su svetost i misticizam. Svetost bi za Jamesa označavala skupinu pozitivnih ishoda religioznih iskustava. Bez obzira na različitost tih iskustava mogu se izvući zajedničke karakteristike iz svih njih, a to su: pogled na život koji ne gleda samo sebične interese, podčinjavanje sili koja se smatra idealnom, sloboda i oduševljenje koje se javlja slabljenjem sebstva te otvorenost situacijama koje se ne tiču vlastitoga ega. Stanja

koja to omogućuju su: asketizam, duševna snaga, čistoća i milosrđe. James brani karakter svetosti od kritičara, od kojih ističe Nietzschea koji je smatrao da je to znak bolesti društva te preziranje moći i snage. No, James smatra da bi društvo puno agresivnih ljudi, gdje svi teže ka moći, došlo brzo do svoje propasti te da su mnoge svetačke osobine kroz povijest (npr. dobrota, milosrđe, pravednost) bile korisne u izgradnji boljeg društva. Što se tiče misticizma, njega, prema Jamesu, karakteriziraju četiri osobine: neizrecivost, uvid u dublje istine, kratko trajanje stanja, pasivnost tijekom iskustva. James smatra da mistična stanja nemaju autoritet za druge ljude koji ih ne doživljavaju, ali postavljaju hipotezu o postojanju neke druge sfere realnosti te je moguće da stvarnost razuma i osjetila nije jedina moguća.

James kritizira pokušaje da se filozofski i teološki dokaže istinitost i vjerodostojnost religioznih iskustava, posebice dogmatskom teologijom koja smatra da religiozne istine može dokazati razumski. Za Jamesa je izvor religije osjećaj, dok su filozofske i teološke doktrine samo nadogradnja koja ne može biti zamjena za osobno iskustvo.

Korisnost religioznoga osjećaja je neupitna i među najkorisnijim je u ljudskome životu te James smatra da treba dopustiti pluralizam u religiji uzimajući u obzir jedinstvenost ljudskih situacija i karaktera i činjenicu da duhovne potrebe jednoga čovjeka nisu nužno potrebe drugoga.

Važnost se ovoga djela može očitovati na nekoliko razina. Kao prvo ono je uz *Pragmatizam* (1907.) Jamesovo najpoznatije djelo te se u njemu pronalaze ideje koje će on kasnije razvijati u svojoj filozofiji, tako da je proučavateljima Jamesove filozofije ovo djelo među najvažnijima. Također, svima zainteresiranima za povijest i učenje pragmatizma kao filozofskoga pravca i za filozofiju religije ovo djelo je neizostavan dio istraživanja. Pisano jednostavnim i razumljivim stilom, djelo je prikladno i za šire čitateljstvo.

Činjenica da se i nakon više od sto godina djelo dalje prevodi na svjetske jezike govori o tome da nije izgubilo na zanimljivosti, bez obzira prihvatili Jamesove zaključke ili ne.

Žan Škegro
zankos93@gmail.com

